

مجموعه مطالعات نفس (۵)

جاودانگی

تألیف و تدوین
ذوالفقار ناصری

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

جاودانگی

نشانی

قم، خیابان معلم، ساختمان ستاد دفتر تبلیغات اسلامی،
نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
تلفن و دورنگار: ۰۲۵-۳۷۸۳۲۸۳۳

تألیف و تدوین
ذوالفقار ناصری
ناشر

ص.پ: ۳۷۱۸۵/۳۶۸۸
کدپستی: ۳۷۱۵۶۱۶۵۹۱

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

مراکز پخش

تهیه

۱. قم، میدان شهدا، تلفن و دورنگار ۰۲۵-۳۱۱۵۱۲۵۰
۲. تهران، خیابان انقلاب، روبروی در دانشگاه تهران،
پاساژ فروزنده، طبقه همکف، واحد ۳۱۲، تلفن:
۰۲۱-۶۶۹۵۱۵۳۴

پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی
سرویراستار
محمدباقر انصاری

وبگاه: www.pub.isca.ac.ir

لیتوگرافی، چاپ و صحافی

چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب

رایانامه: nashr@isca.ac.ir

چاپ اول: بهار ۱۴۰۰

فروشگاه مجازی نشر: www.shop.isca.ac.ir

شمارگان: ۳۰۰

فروشگاه نشر دیجیتال: www.pajooahaan.ir

قیمت: ۷۰۰۰ تومان

همه حقوق برای ناشر محفوظ است.

عنوان: ۱۶۶۴؛ مسلسل: ۱۰۴

سرشناسه:

ناصری، ذوالفقار، ۱۳۵۷-

عنوان نام‌پدیدآور:

جاودانگی / تألیف و تدوین ذوالفقار ناصری؛ تهیه پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی

مشخصات نشر:

قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ
اسلامی، ۱۴۰۰

مشخصات ظاهری:

۳۲۰ ص

شابک:

۷۰۰۰۰۰ ریال:

وضعیت فهرست‌نویسی:

فیا

یادداشت:

کتابنامه

یادداشت:

نمایه

موضوع:

جاودانگی (فلسفه)

موضوع:

نفس -- اسلام

موضوع:

زندگی پس از مرگ (اسلام)

موضوع:

نفس -- تجرد -- اسلام

شناسه افزوده:

دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ
اسلامی. پژوهشکده فلسفه و کلام اسلامی

رده‌بندی کنگره:

B ۴۵۶۸

رده‌بندی دیویی:

۱۲۹

شماره کتابشناسی ملی:

۷۶۱۷۴۷۷

978-600-195-694-2

۱۳	سخنی با خواننده.....
۱۹	مقدمه: درآمدی بر مسئله جاودانگی نفس.....
۱۹	۱. مفهوم جاودانگی در قرآن.....
۲۱	۲. مفهوم جاودانگی در فلسفه.....
۲۷	۳. مفهوم جاودانگی در عرفان اسلامی.....
۴۵	کتابنامه.....
۳۷	معناشناسی خلود در جهنم بر محور هم‌نشینی..... عبدالهادی فقهی‌زاده - محمدهادی امین‌ناجی - رضوان حاجی‌شرفی
۴۷	چکیده.....
۴۷	کلیدواژه‌ها.....
۴۸	مقدمه.....
۴۹	۱. ادبیات نظری پژوهش.....
۴۹	۱-۱. پیشینه پژوهش.....
۵۵	۲-۱. اهمیت و ضرورت پژوهش.....

درآمدی بر مسئله جاودانگی نفس

مسئله جاودانگی انسان و اعتقاد به تداوم زندگانی انسان در حیاتی دیگر، یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های فکری بشر در طول تاریخ و جزو باورهای همه فرهنگ‌ها و ادیان پیشین بوده است؛ اما کیفیت آن به شیوه‌های مختلفی تصویر شده است. این ایده در میان پیروان ادیان الهی، در قالب اعتقاد به لزوم پاداش و کیفر اخروی فراگیر بوده و متفکران بزرگ نیز درباره کیفیت آن نظریه‌های چندی ارائه داده‌اند.

۱. مفهوم جاودانگی در قرآن

قرآن کریم مبتنی بر مبانی توحیدی، تعریف خاصی از انسان و جاودانگی او ارائه می‌دهد که قابل توجه است. اصل اساسی در قرآن «خداباوری توحیدی» است و دیگر اصول اعتقادی همچون اصل جاودانگی انسان تنها در ضمن شرط لازم خداباوری معنا می‌یابد. قرآن با واژه «خلود» به مفهوم جاودانگی انسان اشاره کرده است و لغت‌شناسان «خلود» را در اصل به معنای بقای طولانی و نیز به معنای ابدیت دانسته‌اند (مصطفوی، ۱۳۹۵ق: ماده خلد)؛ بنابراین واژه «خلود» به تنهایی دلیل بر ابدیت نیست؛ زیرا خلود هر نوع بقای طولانی را نیز شامل می‌شود؛ از این‌رو این واژه در برخی آیات قرآنی با قیودی مانند «ابدأ» همراه شده است که

می‌توان مفهوم ابدیت و فناپذیری فرد انسانی را از آن فهمید.

قرآن با عبارت‌هایی مانند «هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ»، «خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا» و «خَالِدًا فِيهَا» به فناپذیری انسان اشاره کرده و با قیودی مانند «ابدًا»، جاودانه‌بودن انسان را تأیید کرده است. همچنین از آنجاکه در بیشتر آیات قرآنی، به خلود کافران در جهنم و جاودانه‌بودن مؤمنان در بهشت اشاره شده است، می‌توان به کیفر بدان (افراد بد) و پاداش نیکان (افراد نیک) در آخرت پی برد که بی‌گمان این مطلب به تشخیص و فردیت فرد انسانی مربوط می‌شود؛ زیرا کیفر و پاداش موضوعی فردی و شخصی است؛ همچنین اغلب مفسران و متکلمان مسلمان نیز بیشتر از چرایی و دلایل خلود در جهنم بحث کرده‌اند و از جاودانگی ابدی انسان در بهشت به‌ندرت بحث کرده‌اند؛ زیرا در واقع موضوع جاودانگی مطلق انسان و بهره‌مندی او از نعمات الهی در بهشت، امری مقبول و طبیعی نزد متفکران مسلمان بوده است. در احادیث پیشوایان معصوم علیهم‌السلام نیز بر خلود و جاودانگی انسان تأکید بسیاری شده است. امیرمؤمنان امام علی علیه‌السلام در حدیثی می‌فرماید: «أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خُلِقْنَا وَ إِيَّاكُمْ لِلْبَقَاءِ لَا لِفَنَاءٍ لِكِنَّكُمْ مِنْ دَارٍ إِلَى دَارٍ تَنْقَلُونَ فَتَزُودُوا لِمَا أَنْتُمْ صَائِرُونَ إِلَيْهِ وَ خَالِدُونَ فِيهِ» (شیخ مفید، ۱۴۱۳ق، ج ۱، ص ۲۳۸/ الطوسی، ۱۴۱۴ق، ج ۱، ص ۲۲۰/ المجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۳، صص ۱۰۳ و ۱۰۶/ تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ص ۲۷۰).

ویژگی خاص تعریف قرآنی آن است که برخلاف رویکرد فلسفه‌های جدید غربی، نگاه استقلالی به انسان ندارد؛ بلکه همواره مؤلفه‌های هویت‌ساز انسان را وابسته به وجود الهی می‌شناساند. کاربرد عبارت‌هایی مانند «خَالِدُونَ» و «أَبَدًا» در کنار عبارت‌هایی همچون «عِنْدَ اللَّهِ» (سبأ: ۳۱) و (فاطر: ۳۹)، «عِنْدَ رَبِّكَ» (زخرف: ۳۵)، «عِنْدَ رَبِّهِمْ» (زمر: ۳۴) و «فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ» (آل عمران: ۱۰۷)، نشان آن است که از منظر قرآن کریم جاودانگی انسان تنها در ضمن بقای الهی

امکان‌پذیر است. ضمن اینکه جاودانگی انسان‌ها (اعم از صالحان و طالحان) به معنای جاودانگی مطلق (طباطبایی، ۱۴۱۹ ق، ص ۲۹۶) و سعادت ابدی انسان نزد خداوند است؛ بنابراین از منظر قرآنی می‌توان جاودانگی انسان را به فنا ناپذیری و زیست ابدی و تشخیص فرد انسانی در ضمن بقای الهی تعریف کرد.

۲. مفهوم جاودانگی در فلسفه

فیلسوفان بزرگ همواره به موضوع بقای انسان و چگونگی آن اندیشیده‌اند و نظریه‌های فلسفی متعددی در این زمینه ارائه کرده‌اند. یکی از قدیمی‌ترین آثاری که درباره مسئله جاودانگی انسان به یادگار مانده، رساله فایدون افلاطون است. افلاطون در این رساله می‌گوید جاودانگی انسان را با این پیش‌فرض اعتقادی اثبات کند که نفس به دلیل بسیط بودن هرگز از میان نمی‌رود. وی از قول سقراط یکی از مهم‌ترین استدلال‌ها بر جاودانه بودن انسان را ارائه می‌دهد که مطابق آن، انسان موجودی دو ساحتی و مرکب از نفس/روح و بدن است. بدن موجودی مادی و مرکب از اجزا و از همین رو فناپذیر است؛ ولی نفس موجودی بسیط و فاقد اجزاست و لذا هرگز زوال نمی‌پذیرد. استدلال افلاطون در فایدون بر جاودانگی انسان چنین است:

- اگر چیزی اجزا نداشته باشد، نابود نمی‌شود؛

- نفس اجزا ندارد؛

- پس نفس نابود نمی‌شود (افلاطون، ۱۳۸۰، ج ۱، صص ۵۱۱-۵۱۴).

مطابق این استدلال که در قالب استدلالی $(p \rightarrow q \vdash p)$ ، پس q ، صورت‌بندی شده است، نفوس انسانی زوال‌ناپذیرند؛ یعنی هرچند بدن با مرگ نابود می‌شود، نفس باقی می‌ماند و جاودانه خواهد بود.